

I. (Szapolyai) János király

Apja Szapolyai István a Szapolyai-család tagja, kismemesi származású volt, 1492-1499 között Magyarország nádora. Anyja Hedvig tescheni hercegnő volt, II. Přemislav tescheni herceg és Anna mazoviai hercegnő leánya, IV. Boleszláv mazoviai herceg unokája. . Az 1505. évi rákosi országgyűlés óta volt a köznemesi párt uralkodó-jelöltje, melyet a Rákosi végzés határozatai alapoztak meg. 1511-től erdélyi vajda volt, az ő feladata volt Dózsa György felkelésének leverése, melyet 1514-ben a Temesvár melletti csatában meg is tett az előző évben Szendrő várának ostrománál kipróbált hadsereggel. A lázadás leverése többszörösen erősítette tekintélyét: egyfelől elejétől fogva ellene volt a Bakócz Tamás által 1514. április 16-án meghirdetett kereszties-hadjáratnak, másfelől a mozgalom eltiprása a középnesemesi és a bárói rétegben is a befolyását növelte. A felkelés vezetőit különös kegyetlenséggel végeztette ki, s részt vállalt a parasztháborút megtorló röghöz kötési intézkedésekben, de később maga is rossznak értékelte tettét. Az ezt követő években, a Jagelló-kor alatt az ország zavaros állapotait, a különböző pártharcokban vett részt, amelyet saját hasznára akart fordítani, hogy királlyá választásához egyengesse útját.

Az 1520-as években Magyarországon három önálló haderő létezett, amely már önmagában jelzi a feudális széttagoltságot. A király mellett hadsereggel rendelkezett Báthori István nádor és Szapolyai János erdélyi vajda is. A nádor és a vajda 1515-ben már a déli végeken portyázott. Céljuk azonban nem törökellenes háború (hadjárat) indítása volt, hanem az 1515-ös (harmadik) Jagelló-Habsburg dinasztikus szerződés aláírása. Jelentéktelen háborús sikereik esetén a Habsburg-párt tekintélye erősen megingott volna. „A Fugger-bankház magyarországi megbízottja ezt írta főnökének: ha a vajda győz Zsarnónál, úgy a magyarok visszakövetelték volna Annát és a vajdának adták volna, és semmi sem lett volna a szerződésből... ha sikerült volna neki győzelmet aratnia, ezzel a dicsőséggel eljutott volna az uralkodáshoz is, és megkapta volna a király lányát feleségül.” Az ostrom azonban sikertelen maradt, de az országra vont a Szulejmán figyelmét.

II. Ulászló halála után a gyermek II. Lajos mellé Bornemissza János és Brandenburgi György kerültek gyámnak, így a Habsburg-orientáció nem szenvedett csorbát a kormányban. Ámde az ország vezetésének többi résztvevője (közép- és kismemesség) inkább Szapolyai híve volt, ezért az 1514-1526 közötti időszak belpolitikailag instabil, a központi hatalom gyenge, az országgyűlés határozataiból és törvényeiből mindenki csak azt tartja be, amit jónak tart. 1521-től állandó török haderő állomásozott a Szerémségben. A Zsigmond által létrehozott déli végvárrendszer teljes megsemmisülése zajlott le néhány év alatt; Szabács, Nándorfehérvár és Zimony elvesztése. Az ország területi integritása már 1521-től sérült, a török megyényi területeket birtokolt.

1522-ben ő segítette trónra Havasalföldön Radu de la Afumașit, aki hűséget esküdött rajta keresztül a magyar királynak. 1526-ban I. Szulejmán közeledésének hírére elindult csapataival Mohács felé, de a csatatérre nem érkezett meg. Serege amely egyes túlzó becslések szerint 40 ezer főt számlált, de valójában csak 10-15 ezer katonát, Szegednél vesztetelt. Egyesek szerint máig nem tisztázott szerepe a mohácsi csatában. Mások szerint megvolt benne a jóindulat, de a király ellentmondásos parancsai miatt "lekéste" a mohácsi csatát. Vannak olyanok akik szerint szándékosan késett a csatából, hideg számításból hagyta cserben uralkodóját veszni a mohácsi csatamezőn, ezzel is egyengetve a királyi címhez vezető útját. Valójában mivel seregét nem vezényelhette Mohácsra, egymaga indult el, hogy ő is részt vehessen a csata vezénylésében Tomori Pállal.

Szapolyainak nem volt jó a kapcsolata a budai udvarral, az 1525. évi országgyűlésen meg sem jelent (különben épp ekkor vesztett csatát a törökökkel a Temesi bánóság határán), és a kortársak szerint Erdélyben amolyan "belső száműzöttként" élt. Sértődöttségéhez hozzájárult, hogy Werbőczy István nádor az Újlaki-örökség ügyében ellene döntött, a kincstár javára, a Habsburgok kikosarazták, Lajos király pedig az elzálogosított királyi birtokokat követelte vissza tőle.

A Habsburgok propaganda gyanánt 1528-tól kezdték azt elhinteni, hogy már 1526 előtt kapcsolatban állt a szultánnal, amit állítólag egy velencei követ mesélt neki egy török pasa útján. Híresztelések szerint nem is annyira a trónt akarta akkor, hanem Erdélyt önálló államként deklarálva oszmán támogatással el akart szakadni az országtól. Egyik állítást sem tudták hitelt érdemlően alátámasztani a történészek azóta sem. A szultánnal csak 1528-tól volt érintkezése.

A mohácsi csata értékeléséhez egyfajta mérleg segít hozzá: meghalt egy király, 28 báró, 7 főpap, a megyés ispánok többsége. Ezzel az államvezetés legfelső és középszintje gyakorlatilag kihalt, hiszen például a királyi tanácsot (vagyis a kormányt) a bárók és főpapok alkották. Ez pedig azonnali államvezetési és közigazgatási válságot okozott. Miután II. Lajos meghalt, Szapolyai az érintetlen haderejével Szeged mellett vesztegelt még akkor is, amikor a törökök kardesapás nélkül bevették Budát, majd Pestet. A törökök október 13-ig ütközet nélkül elhagyták az országot. Szapolyai a tokaji gyűlésen országgyűlést hívott össze, majd november 1-jén bevonult Budára. A székesfehérvári országgyűlés 1526. november 10-én Jánost királlyá választotta, s november 11-én I. János néven meg is koronázták.

A magyar Szent Koronával történt koronázást a rangidős főpap, Podmaniczky István nyitrai püspök végezte el.

A magyar törvények szerint országgyűlést király hiányában csak a nádor hívhatott össze (aki ezidőben Báthori István), ezért bár minden egyéb követelménynek megfelelt Szapolyai megkoronázása, maga az országgyűlés, amely megválasztotta volt jogcím nélküli. Szapolyai kormányzása a nádor nélküli királyi tanácsra épült, és az ország történetében példátlan, hogy egy uralkodónak ne legyen nádora. Valószínűleg azért nem nevezett ki nádort, mert az nyílt szakítást jelentett volna a törvényes nádorral, Báthori Istvánnal.

Alig egy hónappal később összeült Pozsonyban 13 magyarországi főnemes és főpap, akik Habsburg Ferdinándot választották meg magyar királynak. Ezt az országgyűlést Báthori István nádor hívta össze. A pozsonyi gyűlésen résztvevő főurakat név szerint lehet ismerni. Ezen az országgyűlésen Ferdinánd két jogcím alatt is érvényesen megszerezte a magyar királyságot: először is törvényes országgyűlés választotta meg (electio), másrésztől életbe lépett a Jagelló-Habsburg dinasztikus szerződés (successio). Ferdinánd legitimitációjának viszont az 1505-ös Rákosi végzés okiratában foglaltak és a Szent Korona hiánya volt az akadálya, amely Szapolyainál volt.

1526 decemberétől az országnak két királya volt: I. János néven Szapolyai az 1505. évi Rákosi végzés alapján a székesfehérvári országgyűlésen választott király és I. Ferdinánd.

Bácson a félkatonai tömbökbe letelepített a Vajdaságból és Szerbiából menekülő szerbek fellázdak Habsburg Ferdinánd udvarának biztatására. A Cserni Jován vezette felkelést leverték. A Habsburgok nagyon értették a Divide et imperat, oszd meg és uralkodj jelszavát. Közvetlenül a felkelés után elindult Ferdinánd serege Szapolyai ellen és ettől kezdve

lényegében állandósult polgárháborús helyzet alakult ki a két király hívei között, akik nem ritkán birtokaik gyarapítása reményében pártot váltottak.

1527. május 6-án V. Károly elfoglalta Rómát. Ez a világpolitikai esemény élesen világítja meg Szapolyai tehetetlenségét. A Pápai Állam a Habsburg-ellenes cognaci liga tagja volt, és Szapolyai a már megvert ligához csatlakozott 1527. július 2-án. Ez egyben egyfajta török orientációt is jelentett, hiszen a cognaci ligának Szulejmán kvázi-szövetségese volt. Még ebben a hónapban - nyilván a külpolitikai akció nyomán - V. Károly hadjáratot indított Szapolyai ellen. 1527. augusztus 15-én tényleges ostrom nélkül hagyta el Budát, egészen Tokajig hátrált, ahol néhány ezer landsknecht utolérte és legyőzte csapatait. Szapolyai Debrecenbe, majd Erdélybe menekült.

Szapolyai 1527 végére teljesen kiszorult az országból, a lengyelországi Tarnów várába emigrált. Ekkor már a marosvásárhelyi gyűlés és a brassói népgyűlés is Ferdinándot fogadta el uralkodónak. Az ország nagy részén a Habsburg főherceg uralkodott, akit immár magyar törvények szerint is királlyá koronáztak Fehérváron, mivel kezébe került a Korona is - jellemző módon a Szapolyai által erdélyi vajdának kinevezett Perényi Péter koronaőr révén, aki szintén átállt Ferdinánd pártjára. Ferdinánd háttérét az osztrák tartományok és a cseh királyság, valamint fivére V. Károly német-római császár és spanyol király jelentették. Szapolyainak Bajorországhoz, a lengyel király, I. Ferenc francia királyhoz, a pápához és egy sor más államhoz menesztett követeket, de nem kapott támogatást. 1527-ben már el is indította követét Laszky Jeromost a Portára, minthogy más választása nem maradt, I. Szulejmántól kért segítséget, akivel szövetséget is kötött (1528. január 27.). 1529-ben először a moldvai vajda tört be Erdélybe, ahol legyőzte Ferdinándot. 1529. május 10-én I. Szulejmán oszmán szultán hatalmas hadsereggel elindította második magyarországi hadjáratát, melynek célja a német-római császári székhely, Bécs meghódítása volt. A törökök benyomultak Magyarországra és kiszorították Ferdinánd erőit. A szultán és a nagyvezíre Paragli Ibrahim pasa a Mohácsi csata helyszínén hódoltatták Szapolyait a magyarok királyaként.

1529. szeptember 3-án) Budához érkezett és letáborozott a török had. A törökök megostromolták a Ferdinánd katonasága által védett várat és néhány nap alatt elfoglalták. Nádasdy Tamás a vár eleste után török fogságba esett. A szultán ezután hadseregével tovább indult Bécs elfoglalására, de előtte még hivatalosan visszahelyezte Jánost a magyar trónra, átadta neki a birtokába jutott magyar Szent Koronát és átadta Buda várát is Szapolyainak. Szapolyai nem vett részt az Ausztria elleni támadásban, mert katonai ereje nem volt hozzá. Viszont ekkor megpróbálta lerázni magáról Szulejmánt.^[1]

A török szövetség természetesen nem felebaráti szíveességéből fakadt, a Porta egy idő után úgy látta jónak, ha saját megbízottját is János király környezetében tartja. Lodovico Gritti kalandos életútját eképpen tudta betetőzni Magyarország kormányzójává való kinevezésével. (Kormányzót király hiányában, vagy annak tartós akadályoztatása esetén szoktak választani.)

Bár voltak kísérletek a két király közötti béke megteremtésére, ezek eleinte csak fegyverszüneti megállapodásokat eredményeztek. Ebben a helyzetben a magyar nemesség nagy része az úgynevezett királytalan országgyűléseken próbált megoldást találni a kaotikus helyzetre, eredmény nélkül.

Közben Gritti kétszínű játékot kezdett űzni vele, amely már majdnem a hatalmát veszélyeztette. Szapolyai nem tudta először miként szabaduljon meg tőle, mert Gritti Paragli Ibrahim nagyvezír személyes jóbarátja volt, s ha Gritti ellen fellép, azzal akár két tűz közé szorítja magát Ferdinánd és Szulejmán személyében. Végül az erdélyiek távolították el az útból Grittit. Ezt az incidenst Ferdinánd megint a maga javára használta, és Szulejmánnál próbálta elérni, hogy forduljon Szapolyai ellen.

Végül hosszas tárgyalások után, 1538-ban a váradi békével jutott nyugvópontra az évtizedes belviszály. Ebben a két király kölcsönösen elismerte egymás területeit a status quo alapján, és megállapodtak abban, hogy János halála után az ország részét Ferdinánd, illetve utódai öröklik. Ugyanakkor János király még a következő évben házasságot kötött Jagelló Izabellával és akitől egy év múlva fia született, István néven.^[3] A királynak viszont nem maradt sok ideje fia nevelésére, születése után két héttel meghalt. Fráter György későbbi előadása szerint halálos ágyán megeskette hű tanácsadóját, hogy nem tartja be a váradi béke passzusát, hanem fiát, János Zsigmondot juttatja a trónra. Ha ez igaz is, betegsége miatt a végső órákban talán már nem tudhatta, mit cselekszik, és ezzel egy megállíthatatlan folyamatot indított el, ami végzetes lett az országra nézve. Szapolyai főemberei három különböző álláspontot képviseltek. Volt, aki szerint a váradi békét életbe kell léptetni. Volt, aki szerint Ferdinándnak csak akkor kell átadni a trónt, ha erővel próbálja érvényesíteni jogát. A Fráter-féle álláspont – a váradi béke teljes elvetéséről – a harmadik, és ez győzedelmeskedett.

Az emiatt kirobbant újabb háború során 1541-ben a Habsburg csapatok el akarták foglalni Budát. A Szapolyai-párti magyarok azonban szétverték a betolakodókat. A törökök szultánja elindította csapatait, azzal a céllal, hogy a Habsburg csapatokkal szálljon szembe. Habsburg csapatok ugyan nem voltak jelen, amire a törökök Buda várához érkeztek, de ennek ellenére csellel elfoglalták Budát.

Szapolyai a megbukott országot nem kormányozhatta erős kézzel. Az állandó viszálykodások és főúri klikkek tönkretették Magyarországot. Szapolyai maga is részt vállalt a belviszályokban, a kiélezett szembenállása másokkal éppúgy hozzájárult az ország hanyatlásához.

Szapolyai János erdélyi vajdaként 1521 szeptember 13-án járt először Bátán, aki miután megérkezett, rögtön tárgyalt a királlyal. 1526-ban testvérét Szapolyai Györgyöt Bátán választották meg a mohácsi sereg egyik vezérévé, aki csatában életét vesztette. 1529. júniusában Mehmed bég tört rá Bátára és felégette. Augusztusban János király haladt át Bátán a mohácsi csataterre tartva, ahol Szulejmán fogadta őt. Bátán szállt meg Szerecsen Péter kíséretében, ahol a torony feketére füstölődött ablakmélyedései még a korábbi pusztítást idézték.